

Nahl Sûresi ve Farklı Kıraatlerinin Hüccetleri

Proofs of Surah an-Nahl and its Different Recitations

ÖZET

Kur'an-ı Kerim, lafız ve mana olarak Yüce Allah'ın inzâl etmiş olduğu mu'ciz bir kitaptır. İ'cazı, sadece manasıyla değil; lafızıyla, nazmıyla, üslubuyla, âyet ve kelimeleri arasındaki insicâm, ahenk, kıraat gibi yönleriyle de mu'cizdir. Böyle bir kitabın her sûresi, âyeti, cümlesi, kelimesi, tek bir harfi hatta bir harekesi bile ihtimamı gerektiren bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla Kur'an ile ilgili yapılan her faydalı çalışma, söz konusu ihtimam ve özelliğinin bir tezahürü olduğunu söylemek mümkündür. Kur'an hizmeti açısından, faydalı çalışmaların başında hiç şüphesiz kıraat ilmiyle alakalı çalışma gelmektedir. Çünkü kıraat ilmi önem bakımında, Kur'an ilimleri içerisinde ilk sıralarda yer almaktadır. Bu düşüncelerden yola çıkarak Kur'an'ın kıraatıyla ilgili mütevazı bir çalışma tercih edildi. Çalışmada, kısa bir şekilde Nahl sûresiyle ilgili malumat verdikten sonra süredeki kıraat ihtilâfları ve bu ihtilâfların tercih edilmesinin hüccet ve nedenleri ele alınacaktır. Bu bağlamda konunun daha anlaşılır duruma gelmesi için önce hüccet ve yakın anlamlısı olan delil, illet gibi kavramlar izah edilecektir. Sonra sürede bulunan farklı kıraatler ve bu kıraatlerin tercih nedenleri ayrı ayrı başlıklar altında açıklanacaktır. Ancak bunu yaparken süredeki bütün kıraatler değil, diğerlerine de emsâl teşkil edecek birkaç örnek kıraat üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Nahl Sûresi, Kıraat, İhtilâf, Hüccet.

ABSTRACT

The Holy Quran is a miraculous book revealed by Almighty Allah in terms of wording and meaning. Its miraculousness is not only in its meaning, but also in its wording, verse, style, coherence, harmony and recitation among its verses and words. Every surah, verse, sentence, word, a single letter or even a single movement of such a book has a feature that requires care. Therefore, it is possible to say that every useful study conducted on the Quran is a manifestation of the care and feature in question. In terms of the service of the Quran, the most useful study is undoubtedly the study related to the science of recitation. Because the science of recitation is at the top of the list of Quranic sciences in terms of importance. Based on these thoughts, a modest study on the recitation of the Quran was preferred. In this study, after briefly providing information about the Surah Nahl, the recitation differences in the Surah and the proofs and reasons for preferring these disagreements will be discussed. In this context, first, concepts such as proof and its close meanings such as evidence and reason for preference will be explained in order to make the subject more understandable. Then, the different recitations in the Surah and the reasons for preferring these recitations will be explained under separate headings. However, while doing this, not all the recitations in the Surah, but a few sample recitations that will serve as examples for others will be emphasized.

Keywords: Quran, Recitation, Surah Nahl, Conflict, Proof.

GİRİŞ

Çalışmada Nahl sûresindeki kıraat ihtilâfları ve bu ihtilâfların hüccetleri konu edinerek incelenmiştir.

Kur'an, mu'ciz olduğu gibi aynı zamanda eşsiz ve dengi olmayan bir Kitap'tır. Onun i'cazını sadece bir yönüne hasretmek doğru olmasa gerektir. O, lafız, nazım, kıraat, terkip, fasıla, belagat vb. gibi birçok yönüyle mu'cizdir (Selâme, 1423/2002, s. 11). Müslüman halk da böyle harikulade bir kitaplarının olduğunun bilincinde olmuştur. Bu nedendir ki, o günden bugüne Kur'an ile ilgili birçok çalışma yapmış ve eserler meydana getirmiştir. Nitekim İslâm tarihine muttali olan herkes biliyor ki, İslâmî ilimlerin teşekkülü ve oluşumu Kur'an etrafında temerküz etmiştir. Kur'an bu tür ilimlere temel kaynak olmuştur. Bu ilimler: Tefsir, hadis, fıkıh, kelam, siyer, gramer, vs. ilimler olduğu gibi, doğrudan Kur'an telaffuzu ile ilgili olan kıraat ilmidir. Kur'an'dan neşet eden her ilim, elbette değerlidir ve sadece Müslüman halka değil, bütün insanlığa elzem ve faydalıdır. Ancak kıraat ilmi, önemi haiz ve İslam tarihinde ayrı bir muameleye tabi tutulmuş bir ilimdir. Birçok eser ve çalışmalara bakıldığında kıraat ilmi, sadece lafız eksenli Rabbimizin nazil etmiş olduğu şekliyle Kur'an'ı tilâvet etmek olmadığını, Kur'an'ın manasını, nazmını, edebî üslubunu, ahenk ve insicamını, ifade şeklini de etkilediğini görmek mümkündür (Keleş, 2023, s. 177-198). Bu nedenle Kur'an kıraatindeki farklılıklar önemli olduğu kadar, değişik manaya veya hükme de neden

Ferit Dinçer¹

How to Cite This Article

Dinçer, F. (2026). Nahl Sûresi ve Farklı Kıraatlerinin Hüccetleri. *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) 12(5), 701-712. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20479017>

Arrival: 02 January 2026

Published: 31 May 2026

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kur'an-ı Kerimi Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, Ağrı, Türkiye ORCID: 0000-0003-3269-4310

olabilmektedir. Meselâ, Mâide sûresinde bulunan ve abdest ile ilgili olan âyete bakıldığında, sadece bir hareketin farklı kıraatinden dolayı hükmün de nasıl değiştiğine müşahade edilmiştir. Söz konusu âyet ile ilgili detaylı malumat için şu kaynaklardan istifade edilebilir (Kurtubî, 1426/2006; İbn Aşûr, ts.; İbn Atiyye, 1422/2001; Keleş, 2024, s. 152-177). Bu nedenlerden dolayı Kur'an'ın değil bir kelimesi, bir harfî, tek bir hareketinin değişimi bile çok önemli ve değerlidir.

KAVRAMLAR

Çalışmanın başlığında bulunan ve çalışmanın ana omurgasını oluşturan; Hücce ve ona yakın anlamlı olan İlet ve delil gibi kavramları tanımlamakta fayda olacağını mülâhaza edilmektedir. Zira bu kavramları güzel bir şekilde bilmekle çalışma daha kolay ve iyi anlaşılır duruma geleceği gibi okur kitlesine de yardımcı olacaktır.

HÜCCET

Çoğulu hüccet ve hicâc şeklinde gelen hüccet kelimesi, bir isim olduğu halde “Burhan ve delil” anlamına gelmektedir. Kelimenin kökü حَجَّ - يَحُجُّ - حَجًّا / Hecc - yehüccü - heccen şeklinde olup “kişinin kanıt ve deliliyle karşısındakine galip gelmesi” anlamındadır (Ferâhîdî, 1424/2003, s. 287; İbn Mânzûr, 1119, s. 778; Cürçânî, ts., s.73; Kudat, 2016, s. 88). Nitekim hadis kaynaklarında kelime, فَحَجَّ أَدَمَ مُوسَى / Fehacce Âdem Mûsâ olarak geçmiş ve Âdem peygamberin Mûsâ peygamberi tartışmada yenmesi ona galip gelmesi kastedilmiştir (Buḥârî, 1463/2002, s. 1639; Müslim, 1955-1956, s. 1224). Hüccet kelimesi şu şekilde de tarif edilmiştir: Sözlükte “kastetmek, yönelmek, ziyaret etmek, üstün gelmek” anlamına gelen hacc kökünden müştak bir isim olup “isabetli yönelişi kanıtlayan delil” demektir (Yavuz, 1998, s. 445-446). Hüccet kavramı Kur'an'da yedi yerde isim olarak, on dört yerde de fiil sığasıyla tekrarlanır (Abdûlbakî, 1364/1945, s. 193-194; İsfahânî, ts., s. 141-142). Hüccet Kur'an'da “لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا / İnsanlar için Resulden sonra Allah karşısına çıkaracakları bir hüccet olmasın diye” (Nisâ 4/165) misalinde müşahade edildiği gibi bazen ihticâc yani “kanıt sunma” manasını, “وَبَيْنَكُمْ / Aramızda tartışmaya gerek yoktur” (Şûrâ 42/15) misalinde görüldüğü üzere “karşısındakinin delilini reddedip ona üstün gelmek için tartışmaya girişmek” manasındaki muhâccet anlamını ifade etmektedir (Şevkânî, 1428/2007, s. 1325).

Hüccet ile alakalı âyetleri inceleyen selef alimlerimiz Kur'an'ın bütün iddialarını kati hüccetlere dayandırdığına, fikri mücadelelerin hüccetlerle yapılmasını emrettiğine, bundan dolayı onun baştan sona hüccetler, beyyineler ve burhanlarla dolu olduğuna dikkat çekmişlerdir (Zürâî, ts., s. 158-161).

Hadis kaynaklarına bakıldığında “hüccet, hacîc ve ihticâc” tabirlerinin geçtiğini görmek mümkündür. Nitekim yukarıda da değinildiği gibi Âdem ile Mûsâ peygamberlerin arasında geçen ve kader ile ilgili mücadelelerinde geçtiği gibi, Allah Resulü (s.a.v.) amcası Ebû Tâlib'e, *kelimeyi tevhidî* söylemeyi telkin edip Allah katında bununla ihticâcda bulunabileceğini bildirmiştir. Yine Allah Resulü (s.a.v.), hak ve doğru yoldan sapan kişinin, mahşerde delil ve kanıt malik olması mümkün olamayacağını söylemiştir. Ayrıca Kur'an'ın, kişinin faydasına veya zararına kanıt olacağına, cennet ile cehennem arasında bir muhâccetin (tartışma) meydana geleceğini bildirilmiştir (Yavuz, 1998, s. 445-446).

İslâmî literatürde ve bilhassa kelâm kaynaklarında hüccet, delil ile aynı manada istimâl edilmiştir. Bu nedenle hak - bâtil kat'î - zannî, burhanî cedeli yahut hatâbî olsun, şiire, mugalataya veya safsataya dayansın bütün delillere ve kıyas şekillerine hüccet adı verilmiştir. Bununla beraber hüccetin tarifi ve içeriğiyle ilgili farklı fikirler ve görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan Bâkîllânî, hücceti delille aynı sayarak onu “kendisiyle istidlâlde bulunan vasıta bilgi” olarak kabul ederken, İmam Gazâlî (ö. 505/1111) de ona yakın bir görüşü benimsemiş ve hücceti “kanıtlanmaya ihtiyaç gösteren konulara ilişkin tasdikî bilgiler” diye tanımlamıştır. İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) ise hüccete, “çelişik iki görüşten birinin doğruluğunu gerektiren delil” anlamı vererek onu kesin delil statüsünde bir terim olarak kabul etmiştir (İsfahânî, ts., s. 141-142; Yavuz, 1998, s. 445-446).

Hüccet kavramının istilâhî anlamı yani kıraat ilmindeki anlamı ise kıraat ihtilâflarında mevcut olan vecihleri dil ve irab yönünden ele alarak bu farklılıkların birbirlerine göre tercihe neden olan illet ve delillerdir (Ünal, 2017, s.71).

İLLET

Hüccet kavramına yakın bir kavram da illet kavramıdır. Kelime, عِلَّةٌ - يَعْزِلُ / alle-yeullu fiilinden müştak bir mastar isimdir. Kelime sözlükte, “hastalık, kişiyi ihtiyacını görmekten alıkoyan durum, zafiyet sebep ve gerekçe” (Ferâhîdî, 1424/2003, s. 287) gibi anlamlara gelir. Fıkıh usulü kaynaklarında illet kavramı daha çok “bulunduğu yerde değişiklik yapan durum” şeklinde açıklanır ve hastalığın da şahsın bedeninde ortaya çıkardığı değişiklik nedeniyle bu adı aldığına işaret edilir. Ancak kavramın, “sebep ve gerekçe” şeklindeki son anlamı, kavramın terim anlamına daha yakındır. Zira kavramın terim anlamı “Kıraatlerin sebebini izah edip, gerekçelendirmek, gerekçesini ifade etmek, bir sebebe bağlamak, delilleriyle ispatlamak” şeklinde olduğunu söylemek mümkündür (Saylan, 2019,

s. 983). Nitekim kâriiler, tercih edilen kıraatin gerekçesini izah sadedinde “وعلته الفتح...” (...kelimenin/âyetin bu şekilde okunması fethalı olması nedeniyledir.), “...وعدة ذلك...” (... âyetin bu şekilde okunmasının gerekçesi şudur...), “...وفي عتته ثلاثة أوجه...” (âyetin bu şekilde okunmasının üç nedeni vardır) gibi ifadelerle kullanmışlardır. Hatta buradan hareketle kâriilerin tercih gerekçelerinin zikredilmesi nedeniyle bu ilim “ilmi ileli’l-kirâât” diye de isimlendirilmiştir (Ebû Tahir, 1994, s. 286; Ünal, 2017, s. 71; Koyuncu, 2025, s. 281).

Kur’an’da illet kelimesi ve türevleri geçmez. Hadis kaynaklarında ise kelime, yukarıda sözlük ve terim anlamında görüldüğü gibi “hastalık, sebep ve gerekçe” anlamında kullanıldığı görülür (Dönmez, 2000, s. 117-120). İslâm âlimlerince, hicri ikinci yüzyılda telif edilmiş hadis, lügat ve fûrû-i fıkıh kaynaklarında bu kelimenin daha çok sözlük anlamlarında istimâl edildiğini görmek mümkündür. Ancak İmam Şâfiî (ö. 204/820)’den itibaren fıkıh usulündeki terim anlamına yakın biçimde kullanılmaya başlandığı görülür (Dönmez, 2000, s. 117-120).

DELİL

Hüccet kavramıyla yakın anlamlı olan kavramlardan birisi de delil kavramıdır. Kelime sözlükte, “yol göstermek, irşad etmek” (Ferâhîdî, 1424/2003, s. 42-43; İsfahânî, ts., s. 228) anlamını ifade eden delalet kökünden mübalağayı bildiren bir sıfat isimdir (İsfahânî, ts., s. 228; Saylan, 2019, s. 983). Dolayısıyla kelime, doğru yola ve sonuca götüren, yol gösteren manasında kullanılmaktadır. Kıraat ilminde ise “bir kıraatin neden bu şekilde tilâvet dildiğini meydana çıkararak kanıt” olarak tanımlanmaktadır (Sawas, 2002, s. 10). Nitekim âyette “Süleyman’ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü, ancak asâsını kemiren ağaç kurdu göstermişti” (Sebe 14/34) denilerek, Süleyman peygamberin vefatını, asâsını kemiren ağaç kurdu göstermişti, vefatının bildirmesine sebep olmuştu. Rivâyete göre Hz. Süleyman ayakta ansızın vefat etmiş, bir sûre bastonuna dayalı olarak öylece kalmış, cinler onun öldüğünü bilememişlerdi. Bir ağaç kurdu bastonu kemirmiş, baston kırılınca Hz. Süleyman yere düşmüş ve böylece öldüğünü anlaşılmıştı (İsfahânî, ts., s. 228; Karaman, vd., 2013, s. 422-423).

Delil kelimesi Kur’an’da bir âyette “yol gösterici, kılavuz” (Furkan 25/45) anlamında kullanılmış, altı âyette ise “kılavuzluk etmek; göstermek, haber vermek” (bk. A’raf 7/22; Taha 20/40, 120; Kasas 28/12; Sebe 34/8, 14; Saf 61/10) manalarında aynı kökten müştak olan filler yer almıştır (Abdülbakî, 1364/1945, s. 261; Yavuz, 1998, s. 445-446).

Nihai olarak şunu söylemek mümkündür: İzahatı verilen her üç kavram her ne kadar birbirlerine yakın anlamlı kavramlar olsa da aralarında az çok farklı anlamları ve değişik kullanım alanları vardır. Ancak bu çalışmanın birçok yerinde kavramlar arasındaki bu farklılıklar gözetilmeden birbirilerinin yerinde istimâl edilmiştir.

NAHL SÛRESİ

Nahl sûresi, Osman Mushaf’ında on altıncı sırada yer alırken, nüzul sıralamasında ise yetmiş ikinci sırada yer almaktadır. Enbiyâ sûresinden sonra, Secde sûresinden önce nazil olmuştur. Sûre, yüz yirmi sekiz âyet, iki bin sekiz yüz kırk kelimededen, yedi bin yedi yüz yedi harften meydana gelmiştir. Sûrenin fasılaları ise “ر، م، ن” harflerinden müteşekkildir (Tavîl, 1424/2003, s. 136).

Sûre, Habeşistan hicretinden sonra Allah Resul’üne (s.a.v.) inen son sûredir. Yani Mekke döneminin inen son sûresidir. Bu esnada Müminlerle müşrikler arasında amansız bir mücadele ve kargaşa yaşanmış, Müminler uzun süre yardım beklemişler, ancak herhangi bir yardım ve zafer elde edememişler, müşriklere hiçbir zarar gelmemiş ve müşrikler Müminlere, “Hani bizleri onunla korkutacağınız şey nerede.” diyorlardı. Müminler ise “Yarın göreceksiniz. Bekleyin o şey yakındır.” diyerek, onlara cevap veriyorlardı (Tavîl, 1424/2003, s. 136).

Sûrenin son üç âyeti olan ve **وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوِقْتُمْ بِهِ** şeklinde başlayan âyetlerin Medine’de Allah Resul’ü (s.a.v.) Uhud savaşından döndükten ve amcası Hz. Hamza (r.a.)’nın şehit düşmesinden sonra nazil olduklarını söyleyenler de vardır. Nitekim Katade (ö. 117/735) ve Cabir b. Zeyd (ö. 93/711-12) de söz konusu âyetlerin Medenî olduklarını ifade etmişlerdir (Tavîl, 1424/2003, s. 136).

SÛRENİN NÜZUL SEBEBİ

Sûrenin nüzul sebebi ile ilgili şu malumatlar mevcuttur: Kamer sûresinin birinci âyeti olan “**اٰتْرَبَتِ السَّاعَةَ وَاٰتَشَقَّ**” (Kamer 54/1) kısım nazil olunca müşrikler birbirlerine “Bulduğunuz durum üzerine durun, sabredin bir bakalım. Muhammed, kıyametin yaklaştığını haber veriyor.” diyorlardı. Herhangi bir şeyin vuku bulmadığını görünce “Ey Muhammed! Hiçbir şeyi görmüyoruz (yani kıyamet veya olağanüstü bir şey).” dediler. Yüce Allah “**اٰتْرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ**” İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Hâlbuki onlar gaflet içinde yüz çevirmekteler.” (Enbiyâ 21/1) şeklindeki âyeti nazil etti. Bu sefer korktular ve başlarına gelecek felaketi beklemeye koyuldular. Ancak yine değişen bir şey olmadı ve kıyamet de kopmadı. Yine “Ey Muhammed! Kendisiyle bizleri korkuttuğunuz şeyi görmedik.” dediler. Bu defa Yüce Allah “**اٰتَىٰ اٰمْرًا لِلّٰهِ**” Allah’ın emri gelecektir.” (Nahl 16/1) şeklindeki kısmı nazil etti. Allah Resul’ü (s.a.v.) yerinden hızlı bir şekilde kalktı ve

insanlar başlarını kaldırdılar. Sonra “فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ”/artık onun bir an önce gelmesini isteyip durmayın.” (Nahl 16/1) kısım nazil oldu ve insanlar bir nebze de olsa sakinleştiler (Nisâbü’rî, 1416/1992, s. 278; 1419/1998, s. 4; Tavîl, 1424/2003, s. 136). Sonra Allah Resul’ü (s.a.v.) “بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ”/Benim Peygamber olarak gönderilmem ile kıyamet bu ikisi gibidir (yakınlık olarak)” (Buḥârî, 1463/2002, s. 1617; Müslim, 1955-1956, s. 1350) buyurarak ve işaret ile orta parmaklarını birleştirerek kıyametin yakın olduğunu bildirmiştir.

SÛRENİN İSMİ VE KONUSU

Sûre ismini 68-69 âyetlerinde geçen nahl (bal arısı) kelimesinden almıştır (Saidî, 1439/2018, s. 167; Tavîl, 1424/2003, s. 136; Yaşaroğlu, 2006, s. 308-309). Diğer taraftan sûrenin içerisinde insanoğluna bahşedilmiş nimetlerden bahsedildiğinden dolayı Ni‘am (nimetler) sûresi şeklinde de anılmıştır. (Yaşaroğlu, 2006, s. 308-309).

Sûrenin konusu, indiği zaman dilimiyle güçlü bir alakanın bulunduğunu söylemek mümkündür. Vahyin ilk muhatabı olan Mekke müşrikleri, takriben on yıl kadar Allah Resulü’ne ve ona inanan kimselere karşı saldırgan tavırlarını daha da çirkinleştirerek ve sertleştirerek devam etmişler ve bunun nihâyetinde Habeşistan’a, sonrasında da Medine’ye hicret başlamıştır. Mekke’de kalan Müslümanlar ise çok zor şartlar altında hayatını idame etmeye gayret ediyorlardı. Kur’an daha önceki peygamber ve ümmetlerinden örnekler vererek İlahî dine karşı isyan ederek karşı çıkanların dünyada hezimete uğrayıp helak olacaklarını, âhirette ise şiddetli bir azaba duçar olacaklarını bildiriyordu. Müşrikler ise Kur’an’ın bu şekildeki mesaj ve tehditlerine aldırmaz ve hangi vakitte vuku bulacağını, alaylı bir şekilde soruyorlardı. İşte Nahl sûresinin ilk âyetinde bu ilâhî emrinin geçekten vuku bulacağını bildirmekte ve acele edilmemesi gerektiği ikaz edilmektedir (Saidî, 1439/2018, s. 167; Tavîl, 1424/2003, s. 136; Yaşaroğlu, 2006, s. 308-309).

Sûrede ana hatlarıyla, şirkin kınanması, saatin (kıyametin) muhakkak meydana geleceğini ve Kur’an-ı Kerim’in Allah katından nazil olmuş bir Kitap olduğunu konu edinmiştir. Sûre, Allah’ın, muhterem olarak yaratmış olduğu insanoğlunun bütün kâinatı halk eden ve idare eden Allah’tan başkasını ibadete layık görmesi ve ona ilâh atfetmesinin yanlışlığını ihtar etmekle başlar. Allah’ın bir tek ma‘bud olduğunun kanıtı olarak doğanın harikulade yaratılış ve intizam içerisindeki hareketlerinden misaller ibraz edilir ve bunun insanoğlu hayatının düzenlenmesindeki rolüne dikkat çekilir. Bu örnekler babından olmak üzere evcil hayvanlar, su ve yetişmesine suyun neden olduğu besinler, yer küresinin uzay dahilindeki konumu, denizler ve dağlar zikredilmiştir (Tavîl, 1424/2003, s. 136; Yaşaroğlu, 2006, s. 308-309).

Sonraki âyetlerde insanoğluna sorumluluk hissini aşıl原因an ukbadan (ahiret hayatından) bahsedilmektedir. Burada, ölüm ötesi hayata iman etmeyenlerin gönlü, kibir ve inkarla kirlenmiş olduğu, bundan dolayı da Allah’ın kelamı olan Kur’an’ı “eskilerin masalı” şeklinde vasıflandırdıklarını bildirilmekte, bunar gibi davranmış olan önceki halkın helak edildiği ifade edilmektedir. Kur’an’ı, inkâr ederek inatla karşılık verenlerle ona inanarak Allah’tan vahiy ürünü olduğunu kabul edenlerin ölümlerinden sonraki hallerini tasvir edilmektedir. Sonra Allah’a ortak koşma, âhirete inanmama, peygamberlerin tebliğlerine kulak asmama gibi küfrün, eski milletlerde bulunduğu gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde de müşahede edildiği, münkirlerin her iki dünyada da yok olma ve şiddetli cezayla yüz yüze kalacakları bildirmektedir. Diğer taraftan Necâsi’nin ülkesine ve Medine-i Mukerreme’ye hicret eden Müslümanlara atıfla, her iki dünyada da mükemmel bir sonuca kavuşacakları haber verilmektedir (Ebüssuûd, ts. s. 94-95; Tavîl, 1424/2003, s. 136; Yaşaroğlu, 2006, s. 308-309).

Sûrede bulunan sonraki âyetlerde, yine küfür ve nifak inancı şiddetle reddedilmekte, şirk inancı kınanmakta, insanoğlunun herhangi bir sorunla karşı karşıya geldiklerinde eşsiz ve benzersiz olan Yaradan’a sığınacağını, Allah, mevcut sorunu bertaraf edince de tekrar Allah’a şirk koşacağını bildirmektedir. Müşrik kimselerin, kız babası unvanını kendi şahıslarına yakıştırmamalarına karşın Allah’a kız babalığını isnat etme iftirasında ve cüretinde bulduklarını, meleklerin Allah’ın kızları olduğunu ileri sürdükleri haber vermekte, ahiret gününe inanmanın ehemmiyetinden bahsetmekte, Hz. Peygamber’e inen kitapla dindeki karışıklık ve anlaşmazlığın bertaraf edildiği, inananlara doğruyu bulma ve rahmet sebebi olmasının arzulandığı ifade edilmektedir. İnsanların istifadesine sunulmak üzere bahşedilen ve içinde hurmanın da bulunduğu birçok meyve ve sebzelerden, şifa üreten arıdan, güz aydınlığı olan oğullar, torunlar ve eşlerden bahsetmekte, küfür ve nifakın ne denli tutarsız ve çarpık bir düşünce olduğuna dikkatleri celp etmektedir. Sonra kafir ve müşrik kimselerin öbür dünyada müstahak olacakları azap ve ceza temas edilmektedir. (Tavîl, 1424/2003, s. 136; Yaşaroğlu, 2006, s. 308-309).

İnsanlar barış ve huzur içerisinde, erdemli ve bahtiyar bir dünya hayatını idame etsinler diye üç emir ve üç yasağı içeren âyet de bu sûrede bulunmaktadır. Bu emir ve yasaklar: Adil olmak, iyilik işlemek, akrabaya yardım etmek; çirkin işlerden, fenalıklardan ve azgınlıktan uzak durmaktır. Söz konusu olan âyet, Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) halifeliğinden bu yana Cuma hutbesinin sonunda okunmaktadır. Yine sûrede, antlaşmalara sadık kalma ve yapılan kasemlerin (yemin) yerine getirmeyle ilgili hükümler yer almaktadır. Sûrenin sonunda, Kur’an’ın, beşer sözü olmadığını, Allah’ın kelâmı olduğunu, münecemen (parça parça) indiğini ve ahenk içerisinde bir bütünlük teşkil

ettiğini, dünyayı ahirete tercih eden kimselerin Allah'ın âyetlerine inanmadıklarını ve yanlış değerlendirmeler yaptıklarını bildirmektedir. (Tavîl, 1424/2003, s. 137-138; Yaşaroğlu, 2006, s. 308-309).

Mekke müşrikleri ve etrafındaki kabilelerle Hz. Muhammed ile Aşap arasındaki gerginliğin had safhaya ulaştığı bir dönemde nâzil olan Nahl sûresi, bir taraftan müşrik kimseleri ikaz edip, uyarırken bir taraftan da Müslümanlara sabır ve metanet tavsiye etmekte, hak dini ihlasla benimseyenlerin gelecekte zafer kazanacaklarını dolaylı ifadelerle haber vermektedir (Tavîl, 1424/2003, s. 138; Yaşaroğlu, 2006, s. 308-309).

SÛRENİN ÖNCEKİ VE SONRAKİ SÛRELERLE MÛNASEBETİ

Nahl sûresi ile öncesinde geçen Hicr sûresi arasındaki münasebeti şu şekilde açıklamak mümkündür: Hicr sûresinin sonunda **فَوَرَبِّكَ لَسَأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ** denildiği için bu, insanların haşır olunacakları ve dünyada yaptıklarından hesaba çekileceklerine bir ikaz ve bir uyarı mesajıdır. Hemen sonrasında **أَتَىٰ أَمْرًا لَّهُ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ** şeklinde âyet getirilerek hesap gününün zannedildiği gibi uzak değil tam tersine çok yakın olduğunu ifade edilmiştir (Herarî, 1421/2001, s. 132).

Sûrenin, öncesinde geçen Hicr sûresi ile münasebeti yukarıda izah edildiği şekilde iken sonrasında gelen İsrâ sûresi ile münasebeti ise birkaç maddede izah etmek mümkündür:

- Allah, Nahl sûresinde Yahudilerin arasında cumartesi günü ile ilgili meydana gelen ihtilâfları zikrederken, sonrasında gelen İsrâ sûresinde ise cumartesi gününde onlara meşru kılmış olduğu şeyleri zikretmiştir. Nitekim İbn Abbâs'ın: "Tevrat'ın tümü, Benî İsrâil (İsrâ) sûresinin on beş âyetinde toplanmıştır." şeklindeki sözü, yukarıda izah edilen görüşü desteklemektedir.
- Allah, Nahl sûresinde Peygamberi'ne sabrı emredip, mahzun olmasını ve onların mekr ile hilelerine karşı daralmasını nehiy ederken, sonrasındaki sûrede ise Peygamberi'nin şerefini ve Rabbinin katındaki yüce makamını zikretmiştir.
- Allah, Nahl sûresinde birçok nimetlerini saymış ve bundan ötürü de sûrenin bir ismi de Niam (Nimetler) sûresi olmuştur. Sonrasında gelen İsrâ sûresinde ise birçok özel ve genel nimetlerini zikretmiştir.
- Allah, Nahl sûresinde "يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ" şeklindeki âyetle, insanoğluna şifa olacak içecekler temin edeceğini ifade ederken, sonrasında gelen sûrede ise "وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاهُونَ شِفَاءً وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ" şeklindeki âyetle, Kur'an'dan da insanoğlu için şifa ve rahmet indirdiğini zikretmiştir.
- Allah, Nahl sûresinde akrabalara iyilik ve ikramda bulunulmasını emrederken, sonrasında gelen İsrâ sûresinde ise buna ilave olarak miskin ve yolda kalmışlar da iyilik ve ikramda bulunulması emretmiştir (Herarî, 1421/2001, s. 7).

SÛREDEKİ KIRAATLARIN İHTİLAFINDA KULLANILAN HÜCCETLERİN İNCELENMESİ

Hücceti konu edinen eserlere bakıldığında, farklı kıraatlarla ilgili, Kur'an'dan, sünnetten ve Arap dil kurallarından pek çok deliller ibraz ettikleri görülmektedir. Nahl sûresinde bulunan kıraat ihtilâflarının illet ve nedenine bakıldığı zaman, bir değil, birçok illet ve sebebe dayandırılmış olduğunu görmek mümkündür. Bu illetler, gramer kurallarına uygunluğu ve kelimenin yapısı (sarfi) ile ilgili olduğu gibi, kelimenin bağlamı (öncesinde ve sonrasında gelen kelimeler), başka yerlerde geçen bir âyetin varlığı, kelimenin başka bir kelimeye atfedilmesi veya atfedilmeyip, istisnâ (ibtidâî) olarak kıraat edilmesi, herhangi bir sahabe'nin kıraatine dayandırılması, Arap şiirlerinden şevahid getirilmesi gibi illetlerdir.

ARAP DİLİ VE GRAMERİ

Arap dili ve gramerinden gaye nahiv, sarf ve şiirdir. Sûrede bulunan kıraatler delillendirilirken istifade edilen delillerin başında Arap dili ve gramerinin geldiğini söylemek mümkündür. Zira kıraatler, Arapça olarak nazil olan Kur'an'ın nazm-ı celiliyle alakalıdır. Dolayısıyla Arap dili ve grameri kıraatlerin delillendirilmesinde önemi haiz bir yere sahiptir. Bu öneminden olmalıdır ki, alanla ilgili hemen hemen bütün eserlerde, Arap dili olan nahiv, sarf şiir kuralları, lehçesel ihtilâflar vb. gibi öğelerden istifade edilmiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Özdemir, 2022, s. 8-100) Bu bağlamda Arapça dilinden faydalanılmış; kıraat vecihleriyle ilgili nahvî ve sarfî açıklamalarda bulunulmuş ve vecihlerle alakalı dilsel kaideler açıklanmıştır. Nitekim bunu örneklerimizde de görmek mümkündür (Saylan, 2019, s. 988).

NAHİV

"سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ" (Nahl 16/1)

Yukarıdaki âyette gelen **يُشْرِكُونَ** kelimesini, Hamza (ö. 156/773) ve Kisâi (ö. 189/805), **شُرْكُونَ** şeklinde tâ harfiyle kıraat etmişlerdir (Zemahşerî, 1430/2009, s. 567). Bu iki kıraat imamlarının kelimeyi bu şekilde kıraat etmelerinin

illeti ise kendisinden önce geçen **تَسْتَعْجَلُوهُ** kelimesine atfedilmesidir (Şîrâzi, 2009, s. 450; İbn Zencele, 1418/1997, s. 384-385).

Diğer kıraat imamları ise söz konusu kelimeyi, Mushaf'ta da yazılı olduğu gibi **يُشْرِكُونَ** şeklinde yâ harfi ile kıraat etmişlerdir (İbn Zencele, 1418/1997, s. 384-385; İbn Galbûn, ts., s. 363, 397). Dolayısıyla bu imamlar kelimeyi atfetmeyip istinaf ederek, ibtidaî olarak kıraat etmişlerdir. Yani kelimeyi, öncesinden geçen **تَسْتَعْجَلُوهُ** kelimesine bağlamayıp, başlangıç bir cümle olarak kıraat etmişlerdir. Onların birinci illet ve delilleri bu şekilde iken, bunlar için iki illet daha vardır. Birincisi, Sa'îd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]) kelimeyi **يُشْرِكُونَ** şeklinde ve yâ harfi ile kıraat etmiş olmasıdır. İkincisi ise Allah, Kur'ân'ı Hz. Muhammed'e (s.a.v.) nazil etmiş ve O da **يُشْرِكُونَ** **وَتَعَالَى** **سُبْحَانَهُ** buyurarak, Allah'ı tenzih ve takdis etmiş olduğu nazımdır (İbn Zencele, 1418/1997, s. 384-385).

Mekkî (ö. 437/1045) ise kelime yâ harfi ile okunduğunda, şu şekilde delillendirmiştir: “Yâ ile kıraat edenlerin hücceti, Allah nefisini müşriklerin koştukları şirkten tenzih etmek gayesiyle **وَتَعَالَى** **عَمَّا يُشْرِكُونَ** diye buyurmuş ve bu cümlede geçen **يُشْرِكُونَ** kelimesini, **سُبْحَانَهُ** kelimesinde bulunan hâ harfine raci etmişlerdir. Ancak **وَتَعَالَى** **عَمَّا يُشْرِكُونَ** kısmı, Allah Resulü'ne (s.a.v.) bir emir mahiyetinde olması da caizdir. Sanki Allah, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ‘Ey habibim! Şirk koşanlara deki, Rabbim şirk koştuklarınızdan uzak ve beridir.’ şeklinde bir emir tevdi etmiştir. İhtiyar olan da budur. Çünkü manası daha sıhhatli olduğu gibi alimlerin ekseriyeti de bu görüştedir” (Mekkî, 1418/1997, s. 515).

Kısa adı *Muđah* olan eserin Müellif'i ise kelimenin yâ harfiyle yani gaip sığasıyla gelmesini şu şekilde delillendirmiştir: “Hamza ve Kisâî dışındaki imamlar yâ harfi ile kıraat etmişler ve âyetin anlamı ‘Allah, müşriklerin koştukları şirkten Yüce ve beridir.’ şeklinde olmaktadır. Bu durumda **تَسْتَعْجَلُوهُ** kelimesindeki hitap müminlere yöneliktir veya onlar ve onlarla beraber başkalarına yöneliktir. Ancak **يُشْرِكُونَ** kelimesindeki hitap sadece kâfirlere mahsustur. Başkasına değil (Şîrâzi, 2009, s. 450).

“**لَا جَرَمَ أَنْ لَهُمُ النَّارَ وَأَنْهُمْ مُفْرَطُونَ**” (Nahl 16/62)

Âyette geçen **مُفْرَطُونَ** kelimesini kıraat imamlardan Nâfi' (ö. 169/785) (Şîrâzi, 2009, s. 450; Ezherî, 1412/1991, s. 80; İbn Zencele, 1418/1997, s. 391) ve Kuteybe (ö. 276/889) (İbn Galbûn, ts., s. 401) **مُفْرَطُونَ** şeklinde râ harfinin kesresi ile kıraat etmiştir. Bu kıraat ile okunduğunda kelimenin anlamı, “günahlarda müsrif (aşırı) olan ve çokça günah işleyen” (Zeccâc, 1408/1988, s. 207) demektir. Arap dilinde **أَفْرَطَ** **فُلَانٌ فِي كَذَا** denildiğinde, bunun anlamı, “haddi tecavüz etti, aşırılığa kaçtı” demektir (İbn Hâleveyh, 1399/1979, s. 212; İbn Zencele, 1418/1997, s. 391; İbn Galbûn, ts., s. 401).

Diğer kıraat imamları ise söz konusu kelimeyi, metinde geldiği şekliyle yani râ harfinin fethası ile kıraat etmişlerdir. Bu kıraat ile kelime okunduğunda ise anlamı, “onlar, ateşte (cehennemde) terkedileceklerdir, unutulacaklardır.” İbn Cübeyr ise “onlar uzaklaştırıldılar (Allah'ın rahmetinden veya cennetten) şeklinde anlam verirken, Ebû Amr (ö. 154/771) de “azaba atılmak için acele bir şekilde sevk edileceklerdir.” diye kelimeyi anlamlandırmıştır (Şîrâzi, 2009, s. 456; İbn Zencele, 1418/1997, s. 391). Nitekim Keşşâf'ın Müellifi kelimenin kıraatini tahlil edip anlamlandırırken şunları ifade etmiştir:

مُفْرَطُونَ kelimesi, râ harfinin hem fetha hem de kesresi ile kıraat edilmiştir. Fetha ile kıraat edildiğinde anlamı, ateşe doğru acele bir şekilde götürülüyorlar. **أَفْرَطَ** **فُلَانٌ فُلَانًا وَفَرَطَهُ فِي طَلَبِ الْمَاءِ** denildiğinde bu, ‘onu suya götürdüm, takdim ettim’ anlamındadır. Ya da kelimenin anlamı, ‘unutuldular, terkedildiler’ şeklindedir. Bu ise **أَفْرَطَ** **فُلَانًا خَلْفِي إِذَا خَلْفْتَهُ** **وَنَسِيْتَهُ** sözüne benzemektedir. Kesre ile kıraat edildiğinde ise anlamı, ‘günahta aşırı olanlar ve haddi aşanlar’ şeklindedir” (Zemahşerî, 1430/2009, s. 576; Şîrâzi, 2009, s. 456)

SARF

“**أَتَى** **أَمْرًا** **فَلَا تَسْتَعْجَلُوهُ**” (Nahl 16/1)

Sûrenin ilk kelimesi olan ve “**أَتَى**” şeklinde gelen kelime hem imâle hem de tefhîm ile kıraat edilmiştir. Kelimeyi imâle ile kıraat edenler; İbn Zekvân (ö. 242/857), Hamza, Kisâî ve Halef (ö. 229/844) gibi kıraat âlimleridir. İmâlesiz yani tefhîm ile kıraat eden ise Ezrak (ö. 179/795) adındaki hadis ve kıraat alimidir. İmâle ile kıraat edenlerin hücceti, kelimenin son harfinin aslında yâ harfi olduğu şeklindeki iddialarıdır. Tefhim ile kıraat edenlerin hücceti ise halihazırda kelime ne ise o şekilde kıraat edilmesi gerektiğidir (İbn Hâleveyh, 1399/1979, s. 208).

Burada İbn Zekvân ve onun gibi kelimeyi kıraat edenler, kelimenin sonunda bulunan elif harfinin aslı yâ olduğundan ve bu asıl yâ'yı imâ etmek amacıyla kelime imâle ile kıraat etmek gerektiğini, tefhîm ile kıraat edenler ise bu ince ayrıntıya girmeden hâlihazırda kelime elif iledir ve bu şekilde de kıraat edilmesi gerektiğini işaret etmek istemiş olabilirler.

Buradaki **أَتَى** kelimesi her ne kadar mazi sığası ile gelmiş ise de müstakbel anlamındadır. Bunun delili ise **فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ** kelimesidir. Zira bu kelimenin anlamı “ona (kıyamet gününe) kavuşmada acele etmeyin” şeklindedir (İbn Hâleveyh, 1399/1979, s. 208).

“وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِّعِبْرَةٍ لِّعِبْرَةٍ لِّعِبْرَةٍ مِّمَّا فِي بُطُونِهِ” (Nahl 16/66)

Yukarıdaki âyette geçen **نُسْقِيكُمْ** kelimesini Nâfi‘, Âsım (ö. 127/745) ve Ebû Bekr (ö. 193/809), nûn harfinin fethası ile **نُسْقِيكُمْ** şeklinde kıraat etmişlerdir. Ferâhîdî (ö. 175/791) kelimenin kök ve istikakları ile ilgili şunları söylemiştir: **جَعَلْتُ لَهُ** dediğin zaman bu **نَاوَلْتُهُ مَاءً يَشْرَبُهُ** / ona ikram ettim o da içti’ anlamında olurken, **أَسْقَيْتُهُ** dediğin zaman ise **سَقَيْتُهُ** / ona içecek temin ettim, hazırladım’ anlamındadır” (Ferâhîdî, 1424/2003, s. 258).

Ferrâ (ö. 207/822) ise konu ile alakalı şu malumatları vermiştir: “Arap halkı, Enam’dan (sağmal hayvanlardan) veya gökten inen veyahut da nehirden ikram edilen içeceğe **أَسْقَيْتُ** / içecek ikram ettim’ dereler. Nitekim Kur’an’da ‘Enam olarak yaratıklarımızdan onu içireceğiz’ denilerek, bu iddia desteklenmiştir. (el-Furkân 25/49) **سَقَيْتُهُ** dediğinde ise bu, **إِذَا نَاوَلْتُهُ مَاءً يَشْرَبُهُ** / bir şahsa ikram ettiğin suyu içmesi’ anlamına gelmekte olup, bunun dışında herhangi bir anlama gelmemektedir. Allah şöyle buyurmuştur: **وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ** / Rableri onlara içecek ikram etti’ (İnsan 76/21)” (Ferrâ, 1984, s. 108)

Burada Ferrâ, fiilin iki sığasının hangi anlamda kullanılacağını beyan etmiştir. Dolayısıyla **أَسْقَيْتُهُ** denildiğinde, yani fiil mezid olarak getirildiğinde, “şahsa süt veya yağmur, kar suyu veyahut nehirden su temin ettim” anlamına gelirken, fiil sülâsî mücerred olarak **سَقَيْتُهُ** şeklinde getirildiğinde ise “şahsa uzattığım suyu içti” anlamına gelmektedir.

Örnek âyeti Mushaf’ta gelmiş olduğu gibi **نُسْقِيكُمْ** şeklinde nûn harfini zamme olarak kıraat eden kimse, Allah, “hayvanlardaki içimin (sütün) devamlığı ve çokluğu bakımından, akan bir nehir gibi kıldık demek istemiştir.” iddia ederken ve şu âyeti **فَرَاتًا مَاءً وَأَسْقَيْنَاكُمْ** / onu size içecek olarak temin ettik.” delil olarak sunarken, söz konusu kelimeyi **نُسْقِيكُمْ** şeklinde ve nûn harfinin fethası ile kıraat edenlerin iddiası ise buradaki fiilden gaye bilfiil içirmek, ikram etmek olduğundan dolayı nûn harfinin fethası ile gelmiştir ve aslında her iki fiilin de aynı anlamda kullanılabileceğini söylemişlerdir. Nitekim şu şiiri de delil olarak sunmuşlardır:

سَقَى قَوْمِي بَنِي مَجْدٍ وَأَسْقَى نَمِيرًا وَالْقَبَائِلَ مِنْ هِلَالٍ

Benim kavmim, Mevd kabilesine olduğu gibi

Nümevir ve Hilal’den de birçok kabileye su içirmiştir (Ferrâ, 1984, s. 108; İbn Zencele, 1418/1997, s. 391).

Fethü’l-Kâdir’in Müellif’i olan Şevkânî (ö. 1250/1834) ise şu malumatı vermiştir:

“Medine halkı, İbn Amr (ö. 242/857), Âsım ve bir rivâyette de Ebû Bekr, söz konusu kelimeyi **نُسْقِيكُمْ** şeklinde ve nûn harfinin fethası ile kıraat etmişlerdir. Bu şekildeki bir kıraat, fiilin **سَقَى يَسْقَى** babından geldiğini göstermektedir. Diğer imamlar ile Hafs (ö. 180/796)’ın Âsım’dan yapmış olduğu bir rivâyette **نُسْقِيكُمْ** şeklinde ve nûn harfinin zammesi ile kıraat etmişlerdir. Bu ise fiilin “**أَسْقَى يَسْقَى**” babından geldiğini göstermektedir. Bu iki kıraat, Arap halkının kullandığı ve anlamının aynı olduğu fiillerdir. Ancak her iki fiil arasında farkın olduğunu söyleyenlerde olmuştur ve fiil, önceki baptan yani **سَقَى يَسْقَى** şeklinde geldiği zaman “Adam kendi eliyle su içirdi” anlamını taşıırken, **أَسْقَى يَسْقَى** şeklindeki baptan geldiğinden ise “Adam içecek bir şeyler temin etti, müheyya etti (hazırladı)” anlamını taşımaktadır” (Şevkânî, 1428/2007, s. 789).

ŞİİR

“**وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ**” (Nahl 16/12)

Yukarıdaki âyette geçen ve son iki kelime olan **وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ** kelimeleri, Mushaf’ta yazılı olduğu şekliyle İbn Amir tarafından merfu olarak kıraat edilmiştir. Onun illeti ise bu iki kelimeyi de öncesinde geçen kelimeler gibi kıraat etmenin caiz olmadığını ileri sürmesidir. Yani bu iki kelime merfu kıraat edilerek, hal cümlesi yapılmış ve önceki cümle tekit edilmiştir. Bu şekildeki hal cümlesi hem âyette hem de kadim Şairlerin şiirlerinde de vuku bulmuştur. Bakara sûresinin 91. âyeti **وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا** şeklinde olup, son kelime olan **مُصَدِّقًا** kelimesi **وَهُوَ الْحَقُّ** cümlesine tekid olmuştur.

أَنَا ابْنُ دَارَةَ مَعْرُوفًا بِهَا نَسَبِي وَهَلْ بَدَارَةَ يَا لِنَّاسٍ مِنْ عَارٍ

Ben Dare’nin oğluyum (Annemdir). Benim soyum onunla tanınır.

Ey insanlar! Söyleyin bakalım Dare için bir (ar) yüz karası var mı?

Yine şiirde geçen “**مَعْرُوفًا بِهَا نَسَبِي**” cümlesi, bir hal cümlesi olup “**أَنَا ابْنُ دَارَةَ**” cümlesini tekid etmiştir (Şîrâzi, 2009, s. 452; İbn Zencele, 1418/1997, s. 386-387; İbn Galbûn, ts., s. 338-339).

Diğer bütün kıraat alimleri ise وَسَخَّرَ لَكُمْ وَالنَّجْمِ وَالْقَمَرِ وَالشَّمْسِ وَالتَّهَارِ وَاللَّيْلِ الْبُتُون bütünü kelimesinde mensup şeklinde kıraat etmişlerdir. Bunların delili ise söz konusu kelimelerin öncelerinde geçen “اللَّيْلِ” kelimesine atfedilmiş olmalarıdır (İbn Zencele, 1418/1997, s. 386; İbn Galbûn, ts., s. 338-339).

İbn Hâleveyh (ö. 370/980) ise kıraatleri ve delillerini şu şekilde izah etmiştir:

وَالنَّجْمِ وَالْقَمَرِ وَالشَّمْسِ وَاللَّيْلِ وَالنَّجْمِ مُسَخَّرَاتٌ şeklinde bütün kelimeler, hem mensup hem de merfu olarak kıraat edileceği gibi son iki kelime merfu diğerleri mensup olarak da kıraat edilmektedir. Bütün kelimeleri mensup kıraat edenlerin hücceti, söz konusu kelimeleri öncesinde geçen اللَّيْلِ kelimesinin üzerine atfetmeleridir. Kelimelerin tümünü merfu olarak kıraat edenlerin hücceti ise kelimelerin arasında bulunan “vâv” harfini, atıf değil hal “vâv”ı saymalarıdır. Yani bunlara göre اللَّيْلِ وَالنَّجْمِ kelimesinden sonra gelen “vâv” harfi, hal “vâv”ı olarak saymışlardır. Bu durum şuna benzer, كَلِمْتُ زَيْدًا وَعَمْرُو قَائِمٍ / Zeyd ile konuştum. Oysa Ömer oturur durumdaydı.’ Yani burada bulunan Ömer kelimesini mensup edip Zeyd kelimesine atfetmek yerine, merfu okuyup hal cümlesi yapılmıştır. Âyetteki örnek de buna benzer bir şekilde وَالشَّمْسِ” kelimesinde gelen ‘vâv’ harfi atıf değil hal ‘vâv’ ıdır. Diğer kelimeleri mensup, son iki kelime olan وَالنَّجْمِ مُسَخَّرَاتٌ” kelimeleri merfu kıraat edenleri hücceti ise وَالشَّمْسِ وَالْقَمَرِ” kelimeleri ‘وَسَخَّرَ لَكُمْ’ kelimesinin üzerine atfedildiği gibi, bu iki kelimeyi de aynı şekilde ona atfetmek güzel olmayacağıdır. Bu nedenle bu iki kelime istinaf edilerek, ibtidaî bir cümle şeklinde kıraat edilmiştir” (İbn Hâleveyh, 1399/1979, s.209).

Bazı tefsirlerde ise kıraat ve delilleri, farklı bir yorumla şu şekilde yapılmıştır:

Buradaki bütün kelimeler mensup olarak kıraat edilmiştir. Ancak وَالنَّجْمِ مُسَخَّرَاتٌ kelimelerinden önce جَعَلَ fiili takdir edilmiş veya bu eşyaların ‘teshîr’ edilmesinden gaye insanlara faydalı kılınmasıdır. Örneğin geceleyin istirahat ederler, gündüzün Allah’ın fazlından nasibini ararlar, güneş ile ayın dönmeleriyle de ay ve yıl gibi zamanı belirlerler ve kendilerine bir hesap yaparlar, yıldızlarla da yön ve yollarını bulurlar. Sanki insanlara şu mesaj verilmek istenmektedir: Allah, bu eşyalar sayesinde size menfaat sağlayacağı gibi, bunlar da Allah’ın emri ile yaratıldıkları gaye doğrultusunda hizmet ederler. Diğer taraftan اللَّيْلِ وَالنَّجْمِ kelimelerin nasbı ve diğerlerin rafi ile kıraat edilmiş ve mübteda ile haber yapılmıştır. Son olarak وَالنَّجْمِ مُسَخَّرَاتٌ kelimelerin rafi, diğerlerin nasbı ile kıraat edilmiştir (Zemahşeri, 1430/2009, s. 569).

ÂYET

Hem hüccet ile ilgili eserlerde hem de tefsirlerde tercih edilen birçok kıraatler âyetlerle hüccetlendirildiği söyleyebiliriz (Kurtubî, 1426/2006, s. 261). Nitekim sûrede bulunan kıraatlerin delillendirilmesinde diğer önemli bir hüccet ise kıraate mevzu bahis olan kelimenin öncesinde veya sonrasında geçen ve ilgili ilimde siyak-sibak diye adlandırılan âyetlerin mevcudiyetidir. Diğer bir hüccet şekli ise siyak-sibak kategorisinden olmamasına rağmen Kur’an’ın herhangi bir yerinde bulunan bir âyetin varlığıdır. Bu tür hüccetlere de aşağıda birkaç örnek vermek mümkündür (İlhan, 2009, s. 274).

SİYAK-SİBAK ŞEKLİNDE GEÇEN ÂYET

”وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا“ (Nahl 16/20)

Âyette gelen يَدْعُونَ fiilini, Âsım ve Ya’kûb (ö. 205/821) yâ harfi ile okumuşlar ve bunun nedenini ise failinin müşriklere raci edilmeleridir. Diğer kıraat imamları ise تَدْعُونَ şeklinde tâ harfi ile kıraat etmişler ve delil olarak da âyet bağlamını göstermişlerdir. Yani âyetin öncesinde 18 - وَإِن تَعُدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ - 22 - وَاحِدٌ âyeti gelmiştir. Dolayısıyla bu âyet de öncesine ve sonrasında uyarlamak için bu şekilde kıraat edilmiştir (Şîrâzi, 2009, s. 453; İbn Zencele, 1418/1997, s. 387; İbn Galbûn, ts., s. 339).

Ezherî ise konu ile ilgili şu malumatları vermiştir:

19 - مَا يُسْرُونَ وَمَا يُغْلِنُونَ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ، يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُغْلِنُونَ - 22 - مَا تُغْلِنُونَ şeklinde kıraat etmişlerken, üçüncü kelime olan ‘يَدْعُونَ’ fiili ise Mushaf’ta geldiği şekliyle yâ ile kıraat etmişlerdir. A’sâ, Ebû Bekr’den rivâyetle her üç fiili de tâ harfi ile kıraat etmiştir. Nitekim Ebû Amr de böyle kıraat etmiştir. Kisâ ise Ebû Bekr’den yine rivâyetle her üç fiili de yâ harfi ile kıraat etmiştir. Bunun gibi Hübeyre, Hafs’tan o da Âsım’dan rivâyetle her üç fiili de yâ harfi ile kıraat etmiştir. Diğer imamlar ise her üçünü de tâ harfi ile kıraat etmişlerdir. Tâ harfi ile ilk iki fiili kıraat edenlerin delili, bu fiillerin birer muhataba fiili oluşlarıdır. Yani ey müşrikler! Gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da Allah, kesinlikle bilmektedir. Yâ harfi ile kıraat edenlerin delili ise her üç fiilinde birer gaip sığası olmaları hasebiyledir” (Ezherî, 1412/1991, s. 76-77).

Zemahşeri (ö. 538/1144) ise يَدْعُونَ fiiline farklı bir kıraat şekli nispet etmiştir. O da şöyledir:

يَدْعُونَ fiili، يَدْعُونَ şeklinde meçhul fiil olarak da kıraat edilmiştir. Bu kıraat ile müşriklerin ortak koştukları putlarının ilâh olma özelliklerinden yoksun olduklarını ortaya koyulmuş oldu” (Zemahşeri, 1430/2009, s. 570).

orada “أَنَا” zamiriyle kendisinden bahsettiği gibi, burada da fiili kendisine nispet etmiştir.” diyerek, nûn ile olan kıraati delillendirmiştir (Mekkî, 1418/1997, s.34).

Bazı eserlerde fiili bu şekilde kıraat edenin Ebû Bekr olduğunu söylerken, İbn Galbun (ö. 399/1009) ise bu şahsın Yahyâ adlı birisi olduğunu zikretmiş ve fiili nun harfiyle kıraat edenler, kelamı istinaf ederek kıraat etmişlerdir. Çünkü bu şekildeki bir fiilin gelmesi demek, Allah kendisinden bahsetmekte demektir. Fiilin çoğul sığısı ile getirilmesi de Allah’a tazim içindir (İbn Galbûn, ts., s. 397-398).

Diğer kıraat alimleri kelimeyi Mushaf’ta sabit olduğu gibi نُبُّث şeklinde gaip sığısı ile okumuşlar ve fiilde bulunan zamiri, daha öncesinde geçen Allah lafzına raci etmişlerdir. Nitekim fiilin bu şekilde yani gaip sığısı ile gelmesi, öncesinden geçen kelimelere daha uyumludur (Şîrâzi, 2009, s. 452; İbn Zencele, 1418/1997, s. 386). Ezherî de fiilin yâ harfi ile gelmesine “والياء أجودهما/Yâ ile gelmesi en iyisidir” diyerek yukarıdaki iddiayı güçlendirmiştir (Ezherî, 1412/1991, s. 75).

Buna benzer bir yorum da Mekkî şu şekilde yapmıştır: “Tercih edilen kıraat yâ harfiyle olan kıraattir. Zira yâ ile gelen ve kendisine daha yakın olan fiil أَنْزَلَ kelimesi olduğu gibi Kurra’nın kahir ekseriyeti yâ kıraati tercih etmektedir” (Mekkî, 1418/1997, s.34).

Zemahşerî ise “Bazılarına göre, kelime يَنْبُت olarak şeddeli bir şekilde kıraat edilmişken, Übey b. Kâ’b (ö. 33/654 [?]) ise söz konusu fiilden sonra gelen ‘Zer’a, zeytune, nahile ve a’nabe’ kelimeleri merfu olarak kıraat etmiştir.” diyerek, fiilin kıraatını farklı bir şekilde değerlendirmiştir (Zemahşerî, 1430/2009, s. 569; İbn Galbûn, ts., s. 398-399).

ŞAZ KIRAATLER

Sûredeki kıraatler delillendirilirken, şaz kıraatlerle de ihticâc edildiğini görmek mümkündür. Bu şaz kıraatler sahabe kıraati olduğu gibi tabiin kıraati de olabilmektedir. Nitekim aşağıda sunulan örnekte kelimenin kıraati bir sahabenin kıraatiyle delillendirilmiştir.

“إِنْ تَحْرُصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ” (Nahl 16/37)

Âyette gelen “يَهْدِي” fiilini Hamza, Âsım ve Kisâî, yâ harfinin fethası ve dâl harfinin kesresi ile malum bir fiil olarak kıraat etmişlerdir. Kisâî âyette iki veçhin olduğunu söylemiş ve şu şekilde izah etmiştir: “Birincisi Allah, bir kulu şakî olarak yazdığı zaman artık onu hidâyet etmez. Nitekim şu âyet buna delildir, وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ/Allah, zalim olan kavmi hidâyete erdirmez.” (el-Bakara 2/258). Nitekim Mücahid (ö. 103/721), dört şeyin değişmeyeceğini söylerdi: Şekâvet, saadet, hayat ve ölüm. İkincisi Allah, kimi saptırmış ise artık hidâyet bulamaz. Nitekim Araplar, ‘هَدَاهُ اللَّهُ فَهَدَىٰ وَاهْتَدَى/Allah onu hidâyet etti, o da hidâyeti kabul etti’ derler (İbn Hâleveyh, 1399/1979, s. 210-211; Şîrâzi, 2009, s. 454-455; Ezherî, 1412/1991, s. 75; İbn Zencele, 1418/1997, s. 388-389; İbn Galbûn, ts., s. 400).

Diğer kıraat imamları fiili يَهْدَى şeklinde, yâ harfinin zammesi ve dal harfinin fethası ile meçhul bir fiil olarak kıraat etmişlerdir. Bu durumda âyetin anlamı, “her kim ki Allah onu saptırmış ise hiç kimse onu hidâyet edemez.” şeklinde olmaktadır. İkrime (ö. 105/723)’nin İbn Abbâs (ö. 68/687-88)’tan yapmış olduğu bir rivâyet şu şekildedir: “İbn Abbâs’a, ‘Allah, saptırdığı kimseyi hidâyet etmez.’ denildi. O ise şu cevabı verdi, Allah, her kimi saptırmış ise artık onu hidâyet edecek kimse yoktur.” Bu imamların fiili meçhul olarak kıraat etmelerinin delili ise لَا هَادِيَ لِمَنْ لَا هَادِيَ لَهُ/Allah her kimi şeref sahibi kılmışsa, artık onu kimse alçaltamaz” (Zemahşerî, 1430/2009, s. 572; İbn Hâleveyh, 1399/1979, s. 210-211; Şîrâzi, 2009, s. 454-455; Ezherî, 1412/1991, s. 75; İbn Zencele, 1418/1997, s. 388-389; İbn Galbûn, ts., s. 400).

SONUÇ

Nahl sûresi, yüz yirmi sekiz âyet, iki bin sekiz yüz kırk kelimededen, yedi bin yedi yüz yedi harften meydana gelmiştir. Sûrenin fasılları “ن، م، ر” harflerinden müteşekkildir. Nüzul sebebiyle farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan birisi, Mekke müşriklerinin kıyametin uzak olduğunu bunu belededikleri istihzaî bir tavırla dilendirmeleridir. Sûre, Nahl şeklindeki ismini, belli bir âyetinde geçen bir kelimededen almışken, başka bir ismi de muhtevasında bahsedilen nimetlerden dolayı Niam sûresidir. Sûrede temel konular şirkin eleştirilmesi, kıyametin gerçekleşeceğinin haber verilmesi ve Kur’an’ın İbrahimî gelenek çizgisinde bir vahiy ürünü olduğunu beyan edilmesi şeklindedir. Ayrıca sûrenin öncesinde geçen ve sonrasında gelen sûreler ile de sıkı münasebeti bulunmaktadır.

Nahl sûresinde bulunan kıraat ihtilâfları ve bunları tercih etmenin hücceti bir hayli fazladır. Ancak bu çalışmada bütün bu kıraat ihtilâf ve tercih illetlerini tek tek ele alıp incelemek yerine, birkaç âyet ele alınarak incelenmiş ve bunlar diğer ihtilâf ve illetlerine de örnek teşkil etmiştir.

Bu inceleme nihâyetinde, kıraat ihtilâfları ve tercihlerini tek bir illet ve sebebe değil birçok hüccet ve sebebe binaen yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Bu hüccetler, kelimenin yapısı ile ilgili olduğu gibi, kelimenin bağlamı (öncesinde ve sonrasında gelen kelimeler), gramer kurallarına uyulması, başka yerlerde geçen bir âyetin varlığı, kelimeyi başka bir kelimeye atfedilmesi veya atfedilmeyip, istisnâ (ibtidâî) olarak kıraat edilmesi, herhangi bir sahâbenin kıraatine dayandırılması, Arap şairlerinden şevahid getirilmesi gibi hüccetler de mevcuttur.

Âyetlerin ihtilâflarındaki tercihin hücceti ne olursa olsun, gerçek olan şudur ki kıraat ihtilâfların, Mü'mün ve Müslüman ümmetine birçok açıdan yarar sağlamış olduğudur. Bu fayda Kur'an'ın kıraatında olduğu gibi ondan istinbat edilecek (çıkarılacak) hükümlerde de görmek mümkündür. Dolayısıyla kıraat ihtilâfları ve bunların sebep ve hüccetlerini bilmek, Kur'an'ı daha iyi kıraat etmek ve içerisinde mevcut bilgi ile hükümleri daha güzel anlamak demektir.

KAYNAKÇA

- Abdülhakî, M. F. (1364/1945). Mu'cemü'l-müfehres li el-fazi'l-Şur'an'il-Kerîm, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısıriyye.
- Âlusî, E. S. (ts.). Ruḥu'l-Me'ânî, Beyrut: Dârü İhyai't-Turâsi'l-'Arabî.
- Buhârî, İ. (1463/2002). el-Câmi'u's-Şaḥîḥ, Beyrut & Dımaşk: Dârü İbn Kesîr.
- Cürcânî, E. H. (ts.). Mu'cemü't-ta'rîfât, Kahire: Dârü'l-Fazile.
- Dönmez, İ. K. (2000). TDV. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV. Yayınları.
- Ebû Tahir, A. A. (1994). Safahât fi 'ulûmi'l-kıraât. Mekke: Mektebetü'l-İmdâdiyye.
- Ebüssuûd, M. (ts.). İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Şur'ân'il-Kerîm. Kahire: Dârü'l-Mushaf.
- Ezherî, M. (1412/1991). Me'ani'l-kıraat, B.y.: y.y.
- Ferâhidî, H. (1424/2003). Kitâbü'l-'ayn, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ferrâ, Y. (1984). Me'âni'l-Şur'ân (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Herarî, M. (1421/2001). Ḥadaiḳu'r-ravḥî ve 'r-rayḥân, Mekke: Dârü't-Tavḳu'n-Necât.
- İbn Âdil, Ö. (1419/1998.). el-Lubâb fi 'ulûmi'l-kitâb, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- İbn Aşûr, M. T. (ts.). Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr, Tunus: Dârü't-Tunusiyye li'n-Neşr.
- İbn Atiyye, A. (1422/2001). el-Muḥarrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Galbûn, T. (ts.). et-Tezkîra fi'l-kıraâti's-semân, Cidde: el-Cemaatü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'an'il-Kerîm.
- İbn Hâleveyh, H. (1399/1979). el-Ḥüccet fi'l-kıraâti's-seb'a. Beyrut: Dârü's-Şurûk.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ş. (ts.). Miftâḥu dâri's-sa'âde ve menşûru velâyeti'l-'ilm, Mekke: Dârü Alemlî'l-Fevâid li'l-Neşri ve't-Tevzi.
- İbn Manzûr, C. (1119). Lisânu'l-'Arab, Kahire: Dârü'l-Me'ârif.
- İbn Zencele, A. (1418/1997). Ḥüccetü'l-Şur'ân, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İlhan, İ. (2009). Kurtubî Tefsiri'nde Kıraat Olgusu. Erzurum.
- İsfahânî, H. (ts.). el-Müfredât fi ġarîbi'l-Şur'ân, Mekke: Mektebetu Nezar.
- Karaman, H. vd. (2013). Kur'an Yolu Meâli. Ankara: y.y.
- Keleş, M. (2023). Kur'an Tilâvetinde Ses ve Mana İlişkisi. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22, 177-198.
- Keleş, M. (2024). Kıraat Farklılıklarının Anlam Üzerindeki Etkisi: Yâsîn Sûresi Özelinde Bir İnceleme. Tefsir Araştırmaları Dergisi, 8/1, 152-177.
- Koyuncu, R. (2025). "Hüccetü'l-Kıraat Literatürüne Kronolojik ve Sistemik Bakış" Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 38 (Aralık), 274-299.
- Kudat, A. (2016). Kıraatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu. Ankara.
- Kurtubî, M. (1426/2006). el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Şur'ân, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

- Mekkî, E. M. (1418/1997). el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâ'âti's-seb' ve 'ilelihâ ve hücecihâ, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Müslim, E. H. (1955-1956). el-Câmi' u's-şahîh, Kahire: y.y.
- Özdemir, B. (2022). İbnü'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesîr Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili, Ankara: Eğiten Kitap.
- Saidî, A. (1439/2018). en-Nazmü'l-fennî fi'l-Şur'ân. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb.
- Sawas, Abdullah. "Kıraat İlminde İhticâc Kavramı ve İhtiyâr-Tercih İlişkisi. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi. (Ocak/2022), 450-474.
- Saylan, N. (2019). Tabersî'nin Kıraatlerin Hücetinde Kullandığı Delillerin İncelenmesi. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal, 23 (2), 977-991.
- Selâme, M. H. (1423/2002). el-'İcâzü'l-belâgî fi'l-Şur'âni'l-Kerîm, Kahire: Dârü'l-Afâk.
- Şevkânî, M. (1428/2007). Fethü'l-Kâdir, Beyrut: Dârü'l-Marife.
- Şîrâzi, N. (2009). el-Mudaḥ fi vücûhi'l-kıraat, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (1422/2001). Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Şur'ân, Kahire: Dârü'l-Hicir.
- Tavîl, A. (1424/2003). Muḥteviyatü suveri'l-Şur'âni'l-Kerîm. Riyâd: Medârü'l-Vatan.
- Ünal, M. (2014). Bir Kıraat Terimi Olarak "Hücet" in Kavramsal Alanı ve Tarihsel Gelişimi. İslâmî Araştırmalar Dergisi, 17/1, 69-83.
- Vahidî, A. (1416/1992). Esbâbu'n-nüzul, Demmam: Dârü'l-İslâh.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). İslâm Ansiklopedisi, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1998). İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV. Yayınları.
- Zeccâc, İ. (1408/1988). Me'ani'l-Şur'ân ve i'rabüh, Beyrut: Alemü'l-Kütüb,
- Zemahşerî, M. (1430/2009). Tefsîru'l-keşşâf 'an ḥaḳâiki ḡavâmîdi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvîli fi vücûhi't-te'vîl, Beyrut: Dârü'l-Marife.